

ÂŞIK SÜMMANİ’NİN KARŞILAŞMALARI

Dilaver DÜZGÜN*

“Âşık karşılaşmaları, iki veya daha çok aşığın bir arada, bir bilirkişi kurulu veya halk topluluğu karşısında sazlı sözlü imtihan olması, karşılıklı atışması ve birbirinin sözlerine karşılık (nazire) söylemeleri şeklinde olur. Âşık karşılaşmalarında kural şöyledir: söze yaşlı veya üstat kabul edilen veyahut da misafir olan âşık başlar. Ya meclisin veya yarıştırcıların verdiği ayak ve konu üzerinde söyler, yahut da kendisi herhangi bir konuda istediği ayakta şiirine başlar. Daha sonra bu ayakta öteki âşık veya âşıklar da söyledikten sonra ilk ayak bitmiş olur. Bu defa öteki âşıklar yeni bir ayakla başlar veya başlatılır, diğerleri aynı ayakla onu izlerler. Yani ilk deyişe başlayan âşık ayak açmış olur.”¹

Âşık karşılaşmalarını muhteva yönünden üç ana başlık halinde incelemek mümkündür. Birinci gruptaki karşılaşmalarda asıl amaç tanışmak veya sohbet etmektir. Bunlara nazire adını verebiliriz. Bu türde verilen örnekler, karşılıklı övgüleri, şairlerin özel hayatlarıyla ilgili soru ve cevapları yahut çeşitli konulardaki görüş, bilgi ve tecrübeleri ihtiva eder. Karşısındaki aşığı zor durumda bırakan, ona hücum eden ifadelere yer verilmez. Daha çok karşılaşmaların ilk ve son kısımlarında yer alan bu şiirler, karşılaşmalar içinde sanat yönünden en güçlü olanlardır.

Taşlama veya atışma diyebileceğimiz ikinci gruptaki karşılaşmalar, rakibi hedef alan, onun saz şairliği konusunda yeterli olmadığını iddia eden, zaman zaman onu tahkir ve tezyife yönelen şiirlerden meydana gelir. Yani tam anlamıyla bir saldırı ve savunma anlayışının hâkim olduğu bu tür şiirlerde rakibi beğenmeme, kendini daha yetenekli görme gibi tavırlar takınılır. Kağızmanlı Sezai ile Âşık Sümmani arasında geçen şu karşılaşma, bu türe örnek olarak gösterilebilir:

Sezai:

Pençe salar giribanın alırım
Neşter vurmaz amma kanın alırım
Şüphesiz elinden sazın alırım
Kaçarsın elimden çıplak Sümmani

---

* Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi

¹ Ensar Aslan, Çıldırılı Âşık Şenlik Hayatı, Şiirleri ve Hikâyeleri, Ankara 1975, s.71

Sümmani:

Meşrebi bozuğun şerrinden sakın

Ahlaklı ademe değerler bakın

Eğer âşık isen şerefın takın

Sonra fayda vermez ah vah Sezai.²

Üçüncü gruptaki karşılaşmalarda ise sorulan soruya doğru cevap verebilme yeteneğinin ölçülmesi söz konusudur. Âşık rakibini bağlayabilmek için cevabını bilemeyeceğini tahmin ettiği sorular sorar. Doğru cevap alamaması halinde onu mat etmiş olur. Bu türde verilen şiir örnekleri, âşık edebiyatı ürünleri içinde sanat yönünden en zayıf olanlarıdır. Âşık bütün gücünü sorunun doğru cevabını bulmaya ve söylemeye harcamaktadır. Bu sebeple doğru cevap verebilmek için bazen ölçü, kafiye gibi asli unsurlardan taviz verilir. Soru-cevap şeklinde sürdürülen ve bağlama adını verebileceğimiz bu tür karşılaşmalarda dünyanın kuruluşu, ahiret hayatı, peygamberler tarihi ve çeşitli efsanevi varlıkların mahiyeti ile ilgili sorular sorulur.

Yaşadığı dönemde yaygın bir şöhrete sahip olan ve ölümünden sonra da âşık edebiyatı içindeki önemini aynı zenginlikte koruyan Âşık Sümmani'nin de devrin geleneğine uyararak çağdaşı olan saz şairleri ile karşılaşmalarda bulunmuş olması pek tabiidir. Şimdilik tespit edebildiğimiz kadarıyla Sümmani, 16 âşıkla yarı yarıya karşılaşma yapmıştır. Bunların 13 tanesini çeşitli yazılı ve sözlü kaynaklardan, üç tanesini de yakın bir geçmişte Âşık Nusret Torini'den tespit etmiş bulunmaktayız. Sümmani gibi devrinde yaygın bir üne sahip olan ve kendinden sonraki meslektaşları tarafından üstat kabul edilerek "baba" lakabıyla anılan bir saz şairinin karşılaştığı âşık sayısının daha fazla olması gerektiği kanaatindeyiz. Fakat mevcut yazılı ve sözlü kaynaklardan ancak bu kadarını tespit edebilmiş durumdayız. Yine kaynaklarımızda bu âşıklarla yapılan karşılaşmaların ancak yedisi ile ilgili metinler bulunmaktadır. Diğer âşıklarla yaptığı karşılaşmalarda söylenen şiirler şimdilik elimizde değildir.

Sümmani, doğduğu köy olan Narman'ın Samikale köyündeki Ablaktaş mevkiinde gördüğü rüya üzerine birtakım ruhsal değişikliklere uğramış, bu arada şiir söylemeye başlamış, kendisinin ısrarı ve komşularının önerisiyle babası tarafından Erzurum'a getirilmiş, o dönemin usta aşığı Erbabı ile görüşüp konuşmaları sağlanmıştır. Böylece Sümmani ilk karşılaşmasını Erbabı ile yapmıştır.

---

² Nejat Birdoğan; "Narmanlı Sümmani ve Kağızmanlı Sezai", Türk Folklor Araştırmaları, 6 (177), Nisan 1964, 3377

Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun Erzurum Şairleri adlı eserinde verdiği bilgilere göre Erbabi, H.1220/M.1805 yılında Erzurum'un Karaz (Kahramanlar) köyünde doğmuş, daha sonra Erzurum'a yerleŐmiŐ, genç yaŐlarda bir dergah intisab etmiŐtir. Aynı zamanda klasik edebiyatımızın bir mensubu olan Erbabi'nin aruzla yazdığı Şiirler bir divan halinde toplanmıŐtır. Ömrünün son yıllarını Erzurum'da Caferiye mahallesindeki evinde geçiren Erbabi, yaşadığı dönemlerde Őehrin edebi ve bedii hayatında büyük rol oynamıŐ ve H.1300/M.1882 tarihinde Erzurum'da lmŐtir.³

Bazı araŐtırcılar Erbabi ile Sümmani arasında bir usta ıracı iliŐkisinden söz ederken bir kısım araŐtırcılar da onları birer rakip olarak kabul etmektedirler. Muhan Bali'nin 1965 yılında İŐhak Kemali'den derlediği bilgilere göre Sümmani, Ablaktaş'da gördüğü rüyadan birkaç ay sonra Erzurum'a gelmiŐ, TaŐmađazalarının alt tarafında bulunan ardak Kahve'de Erbabi ile karşılaşmıştır. Yıl,1782. Sümmani, 11 yaşında bir ocuk, Erbabi ise 70 yaŐlarında usta bir aŐık. Karşılaşmada söze usta aŐık Erbabi başlar. Çeşitli konularda ve nazire Şeklinde devam eden söyleŐiden sonra Erbabi, Sümmani'ye birtakım sorular sorar. Sümmani baŐa baŐ bir mücadele ortaya koyar. Erbabi, ocuk yaŐtaki Sümmani ile alay ederek ona hakarete varan sözler sarf eder. Karşılaşmanın son drtlğn

Yeni değdi Erbabi'nin teline
Őahan bir kekliktir konu lne
Őkrolsun bir taze geçti elime
Geceliğin bir altına satarım.

Şeklinde tamamlayan Erbabi'ye

Sümmani'yem kaldım ne divanlarda
Arzumanım vardır kahramanlarda
Garip kaydım kahvelerde hanlarda
Yarım gece sırdaŐınla yatarım.

sözleriyle karşılık vermesi üzerine ocuk yaŐtaki Sümmani'nin bu sözleri kahvedeki dinleyiciler tarafından tepkiyle karŐılanır. Sümmani'ye hakaret ederler, onu dövmeye kalkerlar. Laz Ali adındaki biri Sümmani'ye sahip çıkararak onu dayaktan kurtarır. Daha sonra Sümmani ile Erbabi, çeşitli vesilelerle bir araya gelmiŐlerdir. Erbabi, Sümmani'nin yetiŐmesinde rol oynayan bir büyük usta saz Őairidir.

---

³ Ziyaeddin Fahri (Fındıkoğlu), Erzurum Şairleri, İstanbul 1927, s: 81-85

Sümmani'nin karşılaştığı âşıklardan biri, hatta en önemlisi, Çıldırılı Âşık Şenlik'tir. Sümmani'nin çağdaşları arasında en güçlüsü olduğunu söyleyebileceğimiz Âşık Şenlik, H.1267 / M.1850 yılında Çıldır'ın Suhara köyünde doğmuş, rüyasında pir elinden bade içerek Salatın isminde bir kıza âşık olmuştur. Bundan sonra Âşık Şenlik diye tanınıp bilinen şair, Suhara'da sevdiği kızın başka bir köye gelin gitmesi üzerine yanık türküler söylemiştir. Aynı köyden Abdullah'ın kızı Mürvet'le, üç yıl sonra da Suhara'da Hürü ile evlenmiştir. H.1332 / M.1913 yılı Haziran ayında Revan'da çok sayıda âşıkla karşılaşan ve onları susturan Şenlik bir gün kendisini çekemeyenler tarafından yemeğine zehir katılarak öldürülmüştür.

Şenlik ve Sümmani aynı çağda, aynı bölgede yaşamalarına rağmen gerek Çıldır'ın o yıllarında Rus işgali altında oluşu, gerekse birtakım ulaşım imkânsızlıklarının söz konusu olması, bir araya gelmelerini güçleştirmiştir. Âşık Sümmani, 1901 yılının ilkbaharında Çıldır'a gelir. Bu sırada Çıldır'ın yakın köylerinden olan Purut'ta Nebi Ağa'nın çocuklarının sünnet düğününe katılmış olan Şenlik'in bulunduğu köye giderek düğün sahibinin evine misafir olur. Sümmani burada biraz dinlendikten sonra davetlilerin ve düğün sahibinin arzusu üzerine Şenlik'le beraber sazlarını alarak karşılıklı söyleşmeye başlarlar. Bunların niyetleri birbirlerini yenmek, bağlamak değil, ustaca deyişip sanat güçlerini ortaya koymaktır. Âşıklık tarihinin en olgun ve şiir yönünden kaliteli karşılıklı deyişmelerden birisi olan karşılaşmada söze önce ev sahibi Şenlik başlar. Bu karşılaşmalardan bir örnek vermek istiyoruz.

Şenlik:

Derdim ondur dokuzunu demenem ağyara men
Sekize arzumanım var yediye avare men
Beş benim kisb-i karımdır dörde gıldım temenna
İkiye muhabbetim var yalvarıram bire men

Sümmani:

Elestü bezminde geldim Hakk'ı hak ikrara ben
Hamdolsun hamdü senaya düşmedim inkâra ben
Ademi adem eyleyen arif-i kamil imiş
Ya niçin can feda kılmam öyle bir hünkara ben

Şenlik:

Otuz iki derdim vardır kırk sekiz deva ile
Üç yüz altmış altı burca çıktım on iki sahra ile

Çardır mezhep, çardır kitap, çar gönül sevda ile
Tasdiki ikrar eyleyip varmadım kenara men

Sümmani:

Otuz iki farzı beyan ettim kırk sekiz Cuma ile
Üç yüz altmış altı gündür mahi bir sene ile
Okudum ezber eyledim ilm ile imla ile
Ta ezel bende olmuşam öyle bir tüccara ben

Şenlik:

Elli dört babın içinde demim var dermanım var
Yetmiş bin hicap içinde bir şeh-i hubanım var
Altı bin altı yüz altmış altı derdimin dermanı var
Şenlik'em şeş hesabıyla yar oldum o yare men

Sümmani:

Elli dört farzı beyan ettin sen gayet be gayet
Yetmiş bin hicap içinde habibi nur-u Ahmed
Altı bin altı yüz altmış altı ol ayetü'l-beyyinat
Sümmani'yem gulam oldum öyle bir haznedara ben.

Âşık Sümmani, düğünden sonra Şenlik'in misafiri olarak Suhara köyüne gider. Orada karşılıklı deyişmelere devam ederler. İki âşık da ustalıklarını ortaya koyarlar. Şenlik'in annesi Sümmani'yi gömleğinden geçirerek kenidisine oğul eder. Böylece Sümmani ile Şenlik manevi kardeş olurlar. Sümmani Suhara'da bir hafta kalır. Bu süre içinde yüzlerce kıta olabileceği tahmin edilen karşılaşmalarının ne yazık ki elimizden doksan kadar kıtalık şiirleri bulunmaktadır.⁴

Biraz da yaşadığı dönemden başlayarak günümüze kadar birçok saz şairini etkileyen Sümmani'nin ile Bardızlı Nihani'nin karşılaşmaları da şöyle gerçekleşmiştir:

1300/1885 yılında Şenkaya ilçesine bağlı Bardız bucağının Göreşken köyünde doğan Nihani, koyun otlatırken uyuyakalarak gördüğü rüyada bade içince kendisinde olağanüstü haller belirmiş, olup biteni anlaması için büyükleri tarafından Âşık Sümmani, Göreşken köyüne davet edilmiştir.

Sümmani, Göreşken köyünde Nihani'nin kaldığı konağa girip selam verir, Nihani'yi görünce sağ elinin üç parmağını havaya kaldırıp:

“ _ Üç halden biri; ya içti dile geldi, ya döktü sapıttı, ya da katı susadı içtim diye aldanır. Çekilin şöyle, söyletirim onu ben” diyerek sessizce oturan Nihani'ye saziyla sormaya başlar:

Dinle oğul dinle guş ve bu söze
Bakayım esrara erebildin mi?
En evvel kim geldi göründü göze
Huzurunda boyun burabildin mi?

Nihani şu cevabı verir:

Bin üç yüz on sekiz tarih bu zaman
Bu derin esrara erenlerdeniz
Geldi selam verdi üç tek dervişan
Erbab huzuruna varanlardanız⁵

Sümmani daha sonraki günlerde Nihani'yi inceden inceye imtihan etmiş ve onun badeli bir âşık olduğunu anlamıştır.

Sümmani bunlardan başka Şenlik ve Zülali'nin katıldığı üçlü bir karşılaşmada bulunmuş, Ümmani, Zuhuri, Kağızmanlı Sezai ve Nihani ile karşılaşmıştır.

Ayrıca Karari, İkrari, Mazlumi, Kenzi, Cihani, Kelami ve Olurlu Âşık Halil gibi saz şairleriyle karşılaşma yaptığı bilinmekte, fakat maalesef şimdilik bu karşılaşmalarda söylenen şiirler mevcut bulunmamaktadır.

Mehmet Kardeş, Murat Uraz ve Nesip Yağmurdereli gibi araştırmacıların bir Muhibbi-Sümmani karşılaşmalarından söz etmelerine rağmen Adli Özder, 1965 yılında yayınladığı Doğu İllerimizde Âşık Karşılaşmaları adlı kitabında Sümmani'nin on bir yaşında âşıklığa başladığını ve Muhibbi öldüğü zaman Sümmani'nin henüz yedi yaşında olduğunu belirterek böyle bir karşılaşmanın mümkün olamayacağını açıklamaktadır.

Âşık Nusret Toruni de Sümmani'nin Yusufeli'li Mahiri ile Tortum'un Cevizli köyünde bir araya geldiklerini, ancak karşılaşma yapmadıklarını, ileri yaşlardaki Mahiri'nin Sümmani'ye hayat hikâyesini anlattığını belirtmektedir. Yine Âşık Nusret Toruni,

---

⁴ Ensar Arslan, a.g.e. s. 99-100

⁵ Behçet Kemal Çağlar, “Halk Denen Hazineye Doğru”, Ülkü (Yeni seri) 1.1942, 15-18

Sümmani'nin Şenlik ve İzani ile birlikte üçlü bir karşılaşmada yer aldığını, Celali ile karşılaşmadığını, sadece Celali'nin gönderdiği şiire nazire yazarak cevap verdiğini bildirmektedir.

Sümmani'nin yapığı karşılaşmalarda söylenen şiirleri şekil yönünden ele aldığımızda şiirlerin tamamının dörtlükler halinde söylendiğini görmekteyiz. Elimizde bulunan şiirlerin toplam hane sayısı 251'dir. Bunlardan Sümmani'ye ait olan 148 hane şiirin 6 hanesi 15 heceli, diğerleri ise 11 hecelidir. Sümmani bu şiirlerde tam ve yarım, birkaç kez de zengin kafiye kullanmıştır.

Konuşmamızın başında belirttiğimiz gibi karşılaşmalarda saz şairleri hazırlıksız olarak eserlerini ortaya koymakta ve çok sınırlı bir süreye sahip bulunmaktadırlar. Bu nedenle zaman zaman ölçü, kafiye gibi şiirin asli unsurlarından ihmal edildiği görülür. Bu ihmaller karşılaşma sırasında saz yardımıyla dinleyiciye fark ettirilmez. Sümmani'de bu türden ihmallerin en aza indiğini görmekteyiz. Yalnız bu kusurlardan tamamen arındığını söylememiz mümkün değildir. O da diğer saz şairleri gibi bazen karşısındaki aşığa ve dinleyicilere düşüncelerini eksiksiz aktarabilmek için bilhassa mısraların hece sayısı ve kafiye bakımından mevcut kuralların dışına çıkmış, fakat genellikle kurallara uymuştur. Bu saydığımız sebeplerden dolayı Sümmani'nin karşılaşmalarda söylediği şiirler onun eserleri içinde sanat yönünden en zayıf olanlarıdır. Fakat âşık karşılaşmaları içinde Sümmani'ninkiler en dolgun örnekleri içermektedir.

(Beyazdoğu, sayı: 3, Temmuz-Ağustos-Eylül 2005, s. 51-55)